

ROOTSI RIIGI JA EESTIMAA FINANTSSUHTED XVII SAJANDI TEISEL POOLEL

H. Piirimäe

Käesolev artikkel on järjeks sama autori käsitlusele Rootsi riigi ja Liivimaa finantssuhetest XVII sajandil.¹ Töö ülesandeks on välja selgitada, kui suured olid viljakogused ja rahasummad, mis veeti Eestimaalt Rootsi, kui palju toodi Rootsist siia ning milline oli Rootsi ja ta koosseisu kuuluva Eestimaa finantsbilanss.

Ajaloolises kirjanduses pole mainitud probleem uus, kuid enne käesoleva töö autorit pole sellega spetsiaalselt tegeldud. Üldtuntud on seisukoht Baltimaadest kui Rootsi viljaaidast. Et Baltimaade vilja sissevedu Rootsi majanduselule ka omal ajal tähtsaks peeti, seda näitab asjaolu, et 1721. a. sõlmitud Uusikaupunki rahu lepingusse võeti sisse punkt, mille kohaselt pärast Eesti- ja Liivimaa loovutamist Venemaake oli Rootsil õigus Riiaist, Tallinnast ja Kuressaarest tollivabalt vilja välja vedada 50 000 rubla eest aastas.² Sama säte fikseeriti ka 1724., 1735. ja 1743. a. Vene—Rootsi lepingutes.³

«Eesti majandusajaloo» üldkäsitluse raames esitas O. Liiv seisukoha, et kuni mõisate reduktsioonini ei andnud Eesti- ja Liivimaa Rootsi riigikassale kasu, vaid nõudsid kogu aeg juurdemaksu.⁴ Kui suur see juurdemaks oli, selle kohta ei esita O. Liiv isegi mitte näiteid. Arvulisi andmeid on esitatud ainult 1690. aastatest (Eestimaa kogutulu kohta 1691. ja 1696. a.), mis aga siiski võimaldavad autoril teha sisuliselt õige järelduse, et «... provintsid XVII sajandi lõpul mitte üksnes ei katnud nende administratiivseks haldamiseks ja sõjalise kaitse loomiseks minevaid kulusid, vaid andsid ka õige suure ülejäägi, mida valitsus kasutas kulude katteks Rootsis

¹ H. Piirimäe. Rootsi riigi ja Liivimaa finantssuhted XVII sajandil. — Uurimusi Läänemere- ja Baltimaade ajaloo II. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 371. Tartu, 1975, lk. 3—32.

² История Эстонской ССР, т. 1, стр. 524.

³ Г. А. Некрасов. Сельское хозяйство и положение крестьянства в Швеции в 20—40-х гг. XVIII в. — Скандинавский сборник III, Таллин, 1958, стр. 26.

⁴ Eesti majandusajalugu I. Tartu, 1937, lk. 187.

ja teistes provintside».⁵ Kui palju aga siit teistesse provintssidesse viidi, selle kohta andmeid ei esitata. Tegelikult pole ka esitatud andmed Balti provintside sissetulekute kogusumma kohta mitte tegelike sissetulekute näitajad, vaid riigi arveraamatuis esitatud arvud loodetavate sissetulekute kohta.

Baltimaalt Rootsi viidud summade suurust on umbkaudselt püütud hinnata Eesti NSV ajaloo üldkäsitluses. Rõhutades Eesti ja Liivimaa suurt tulukust Rootsi riigikassale, märgitakse, et Rootsi viidud summad moodustasid vahel poole, mõnikord isegi rohkem koloniaalvalduste tuludest.⁶

Statistiliste andmete saamiseks Rootsi riigi ja Eestimaa finantssuhete kohta on autor kasutanud, nagu ka Liivimaa puhul, Rootsi riigiametnike poolt peetud arveraamatuid.⁷ Tähtsaimaks nendest on nn. pearaamatud, mis sisaldavad andmeid riigi kõigi sissetulekute ja väljaminekute kohta. Pearaamatuile on lisatud nn. tõestusdokumendid (verifikatsioonid), mille hulgas leidub maksekorraldusi, allkirju teatud rahasumma või naturaalprodukti saamise kohta jne. Hiljem, kui pearaamatud muutusid järjest paksemaks, on hakatud verifikatsioone juba eraldi kokku koitma.

Eestimaa pearaamatute seeria algab 1659. ja lõpeb 1699. aastaga, millega on ühtlasi määratud ka käesoleva uurimuse kronoloogilised raamid. Nimetatud ajavahemikust (1658—1699) on säilinud 39 pearaamatut, puudu on nad vaid aastast 1669 ja 1673. Seega on andmed väga täielikud. Allikakriitilisest seisukohast on riigi arveraamatud usaldusväärsed. Mitmekordsed sissekanded ja tõestusdokumentide lisamine tegi pearaamatud kergesti kontrollitavaks. Kõikides pearaamatutes leiduvadki märkused nende revideerimise kohta. Mõnikord on revident teinud raamatu servadele kriitilisi märkusi raha ebaõige kulutamise kohta, kuid revideerimine on näidanud esitatud arvude tõelevastavust. Seejuures tuleb siiski alati kontrollida, kas kõik summad, mis on näidatud riigi sissetulekute või väljaminekute all, on seda ka tegelikult. Nii näiteks esinevad väljaminekute all (passiva poolel) ka saamata jäänud sissetulekud, mõnest kohustusest vabastamine jne., sissetulekute all (aktiva poolel) ka riigi tagavarad, võlad riigile, palga kinnipidamine jne. Samuti tuleb kontrollida, kas aktiva poolele kantud sissetulekud ka tõepoolest laekusid ja kas riik oma kohustused ka tõepoolest õiendas. Seega on vajalik riigi arveraamatuis leiduvate andmete kriitiline läbitöötamine.

1. Väljavedu Rootsi ja ta valdustesse

Liivimaaga võrreldes oli Eestimaa osatähtsus Rootsi ja ta ülemereprovintside varustajana mõnevõrra väiksem, kuid alates 1660.

⁵ Sealsamas, lk. 195.

⁶ История Эстонской ССР, т. 1, стр. 390—391.

⁷ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 775—866.

aastatest toimus siiski pidev raha ja vilja väljavedu Eestimaalt Rootsi ja ta valdustesse. Ülevaate sellest väljaveost annab tabel 1.

Tabeli esimeses lahtris on esitatud summad, mis läksid Rootsi kuninga, õukonna ja administratsiooni hulka kuuluvate mitmesuguste kolleegiumide vajadusteks. Need saadetised algasid alles 1674. a., mil kindralkuberner Bengt Horn vastavalt sellekohasele korraldusele võttis Rootsi sõites kaasa 3625 hõbetaalri suuruse summa.⁸ Kaks aastat hiljem, 1676. a., saadeti Rootsi keskasutustele 960 tündrit rukist ja 528 tündrit otra 3348 hõbetaalri eest) ning 16 laevanaela 12 leisikat võid ja 500 tündrit kuivikuid.⁹ Ka järgmise aasta saadeti Rootsi koosnes viljast (870 tündrit rukist 1957 hõbetaalri 16 ööri eest).¹⁰

Saadetised kuningale ja keskadministratsioonile muutusid regulaarseteks alates 1682. a. Need algasid 8880 tündri vilja saatmisega kuninganna Kristiinale (19 980 hõbetaalri väärtuses).¹¹ 1683. a. saadeti kuninganna Kristiinale 1447 $\frac{5}{6}$ tündrit rukist ja niisama palju otra (6515 hõbetaalrit 8 ööri),¹² 1685. a. — 175 $\frac{2}{3}$ tündrit rukist ja niisama palju otra (790 hõbetaalrit ja 16 ööri).¹³ Mõlemal juhul on see läinud palgaks kuninganna residendile Texerale.

1684. a. saadeti Eestimaalt Stokholmi kuningliku kammerkolleegiumi käsutusse 5108 hõbetaalrit (neist 4558 hõbetaalrit ja 18 ööri otseselt ja kummernõunik Gustav Palmi kaudu veel 549 hõbetaalrit 11 ööri).¹⁴ Veidi vähem sai sama asutus Eestimaalt kahel järgmisel aastal: 1685. a. — 3415 $\frac{1}{2}$ hõbetaalrit¹⁵ ja 1686. a. — 2828 hõbetaalrit 18 ööri.¹⁶ Lisaks sellele maksti 3 kirjutajale mõnede erakorraliste tööde eest 690 hõbetaalrit.¹⁷ Kulutused Rootsi õukonnale esinevad Eestimaa väljaminekutes esmakordselt 1685. a., kui õukonna staatide nime all viidi välja 2429 hõbetaalrit 29 ööri.¹⁸

Mitmel aastal sai Eestimaalt raha ka kantseleikolleegium. Summad polnud küll kuigi suured: 1686. ja 1687. a. pidi ta saama kummalgi aastal 1200 hõbetaalrit, 1688. a. — 150 hõbetaalrit.¹⁹ Tegelikult peitub kantseleikolleegiumi nimetuse taga aga sama kuluartikkel, mis 1684. a. esineb stipendiaatide nime all. Nimelt oli

⁸ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 805, l. 49.

⁹ Sealsamas, s.-ü. 807, l. 14 p., 97, 155.

¹⁰ Sealsamas, s.-ü. 808, l. 12 p., 82.

¹¹ Sealsamas, f. 1, nim. 2, s.-ü. 815, lk. 25. 110, 203—204. Pearaamatus peidetud vilja väljaveo kontosse, kus tavaliselt arvestati kindluste varustamist.

¹² ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 817, lk. 16, 233—235, 33.

¹³ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 821, lk. 54, 334.

¹⁴ Sealsamas, s.-ü. 819, lk. 109—112.

¹⁵ Sealsamas, s.-ü. 821, lk. 146.

¹⁶ Sealsamas, s.-ü. 823, lk. 136.

¹⁷ Sealsamas, s.-ü. 829, lk. 39, 174.

¹⁸ Sealsamas, s.-ü. 821, lk. 53—54, 352.

¹⁹ Sealsamas, s.-ü. 823, lk. 134; s.-ü. 829, lk. 171, 407.

Eestimaalt välja viidud (hõbetaalrites)

Aastad	Kuningas, õukond ja Rootsi admi- nistratsioon	Admiraliteet ja Sõjakol- leegium	Rootsi kindluste proviant	Soome	Ingeri- maa	Liivimaa	Pommer, Wismar ja Stral- sund	Diplo- maatia	Kokku
	a	b	c	d	e	f	g	h	i
1637	—	—	—	540	—	250	—	—	790
1659	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1660	—	—	—	—	25 619	—	—	6 400	32 019
1661	—	—	—	—	4 445	2 287	—	—	6 732
1662	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1663	—	—	—	—	6 804	—	—	—	6 804
1664	—	—	—	—	6 833	—	—	—	6 833
1665	—	—	—	—	3 216	16 725	—	—	19 941
1666	—	—	—	—	21 301	1 891	—	—	23 192
1667	—	—	—	—	6 000	—	—	—	6 000
1668	—	—	—	—	12 600	—	—	—	12 600
1670	—	—	—	—	14 318	1 240	—	—	15 558
1671	—	—	—	—	25 398	10 002	—	—	35 400
1672	—	—	—	—	11 610	2 215	—	—	13 825
1674	3 625	—	—	—	3 375	7 235	—	—	14 235
1675	—*	—	—	—	21 070	2 781	—	—	23 851
1676	3 348**	6 028	15 174	—	13 950	2 369	—	17 345	58 214
1677	1 958	—	—	—	5 625	1 395	—	—	8 978
1678	—	—	6 750	—	—	—	—	—	6 750
1679	—	—	—	—	11 610	—	—	—	11 610
1680	—	—	—	—	9 327	—	—	430	9 757
1681	—	—	—	—	6 258	4 500	—	—	10 728
1682	19 980	—	42 282	—	31 699	—	—	—	93 961
1683	6 515	11 182	—	—	26 332	—	—	9 047	53 076
1684	6 308	16 242	—	—	31 685	—	16 000	—	67 235
1685	6 636	6 756	—	—	18 030	—	43 000	8 460	79 870

Tabel 1 (järg)

	a	b	c	d	e	f	g	h	i
1686	3 229	—	38 671	—	5 474	—	10 800	780	58 954
1687	3 900	3 182	65 890	5 400	11 522	—	36 756	200	126 850
1688	1 240	—	47 152	—	2 880	—	40 868	3 470	95 610
1689	3 548	3 082	54 835	—	720	—	39 428	919	102 501
1690	454	21 927	79 168	—	720	—	5 675	—	107 944
1691	38 582	2 754	53 507	—	720	—	2 000	—	97 563
1692	28 440	14 376	47 197	—	720	—	30 380	—	121 113
1693	16 100	3 606	47 907	—	720	—	12 000	—	80 333
1694	23 667	904	64 663	—	720	—	7 452	—	97 406
1695	29 491	245	47 794	2 700	720	—	11 664	—	92 614
1696	54 779	380	54 176	—	720	—	—	—	110 055
1697	21 271	150	—	12 978	720	—	—	—	35 119
1698	32 041	—	—	27 000	13 500	—	—	4 000	76 541
1699	16 204	1 394	58 599	—	60 783	30 000	14 796	23 736	205 512

* 1675. a. pole Rootsi läinud saadetiste seas rahasse arvestatud 40 säilitist linnaseid ning 13 laevanaela 6 leisikat linu (ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 806, l. 12 p., 104 p.).

** 1676. a. pole Rootsi läinud saadetiste seas rahasse ümber arvestatud 16 laevanaela 12 leisikat võid ja 500 tündrit kuivikuid.

3 noort rootsi aadlikku saadetud Moskvasse vene keelt õppima ja määratud neile stipendiumiks à 400 hõbetaalrit aastas.²⁰ 1684. a. olid nad selle ka kätte saanud. 1686. a. saadeti selleks otstarbeks Eestimaalt välja aga ainult 400 hõbetaalrit, mis maksti stipendiumiks Enoch Lilliemarckile.²¹ Kaks teist noort aadlimeest võisid oma stipendiumi vaid «alandlikult nõuda».²² Järgmisel aastal on tekkinud võlast 400 hõbetaalrit ära makstud.²³ 1688. a. kantseleikolleegeiumile ettenähtud 150 hõbetaalrit läks kantseleitöötajale Gabriel Buxbohmile erakorraliste tööde eest.²⁴

Vahel sai Eestimaalt raha ka Stokholmis tegutsev reduktsioonikomisjon (kolleegeium). 1687. a. pidi ta saama 600 hõbetaalrit, kuid sai tegelikult vaid 300.²⁵ 1692. a. maksti aga sama kolleegeiumi ametnikele Eestimaalt 3440 hõbetaalrit 29 ööri.²⁶ Juhuslikuks saadetiseks võib pidada 200 hõbetaalrit mäekolleegeiumile 1691. a.²⁷ 1692. a. maksti Eestimaalt palka ka Stokholmis tegutsevale likvideerimiskomisjonile (2187 hõbetaalrit 16 ööri) ja eksekutsioonikomisjoni mõnedele liikmetele (343 hõbetaalrit ja 24 ööri).²⁸

Rootsi riigi keskasutuste eest maksti 1680. aastate lõpul ja 1690. aastate algul Eestimaalt raha ka mitmesuguste konkreetsete väljaminekute katteks. Nii näiteks maksti 1687. a. riiginõunik Gustav Baneri pärijaile tagasi Varbla mõisa ühe aasta rendina 2000 hõbetaalrit.²⁹ 1689. a. saadeti vastavalt Stokholmi reduktsioonikomisjoni otsusele Uplandi maapealikule rahas ja viljas 2380 hõbetaalrit 30 ööri.³⁰ Samal aastal saadeti Karlskrona kiriku ehitamiseks 1167 hõbetaalrit, millele järgmisel aastal lisandus veel 454 hõbetaalrit.³¹ 1691. a. saadeti Örebrosse 2345 hõbetaalrit mõningate mõisate väljalunastamiseks.³² Omapärase väljaminekuna esineb 1692. a. pearaamatus «neiu Hedwig Mörneri pulmaabi».³³ Tegemist on kuninganna õukonda kuuluva aadlidaamiga, kellele riigikontori poolt nõutud summa on Tallinna Rendikojast ka tõepoolest välja makstud.

Kulutused Rootsi kuningakoja ja keskasutuste ülalpidamiseks

²⁰ Sealsamas, s.-ü. 819, lk. 15, 123—124, 195.

²¹ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 823, lk. 133—134, 296.

²² Sealsamas, lk. 133.

²³ Sealsamas, s.-ü. 825, lk. 161. Peale Enoch Lilliemarcki said oma stipendiumi kätte ka Carl Klingstedt ja Johan Sparfwenfeldt, kes samuti olid saadetud Moskvasse õppima (ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 825, lk. 288, 339). Puudu jääva osa sai viimane kätte 1688. a. (Sealsamas, s.-ü. 829, lk. 171, 489—491).

²⁴ Sealsamas, s.-ü. 829, lk. 171, 407.

²⁵ Sealsamas, s.-ü. 825, lk. 35, 161.

²⁶ Sealsamas, s.-ü. 843, lk. 234, 430.

²⁷ Sealsamas, s.-ü. 839, lk. 211—212, 366.

²⁸ Sealsamas, s.-ü. 843, lk. 236, 432, 240, 616.

²⁹ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 825, lk. 45—46.

³⁰ Sealsamas, s.-ü. 832, lk. 171—172.

³¹ Sealsamas, l. 318; s.-ü. 836, l. 101.

³² Sealsamas, s.-ü. 839, lk. 213—214.

³³ Sealsamas, s.-ü. 843, lk. 250, 399, 486.

kasvasid järsult alates 1691. a., millal lisandusid mitmed suuremad väljaminekud. Nii on Eestimaa kanda jäetud osa õukonna ülalpidamiseks kuluvatest summadest (1691—1697 — 14 100 hõbetaalrit aastas). Enam-vähem pidevalt hakkas üsna suuri summasid saama ka Stokholmi Rendikoda, kellele saadetud summade suurus on aga aastate viisi tublisti varieeruv, mida iseloomustavad järgmised andmed:

Tabel 2

Saadetised Eestimaalt Stokholmi Rendikojale

Aastad	Hõbetaalrid
1691	21 937
1692	5 397
1693	2 000
1694	9 567
1695	15 391
1696	34 679
1697	1 171
1698	21 791
1699	—

Tabelist 2 selgub, et väljavedu selle keskasutuse vajadusteks oli eriti suur 1696. a., kui vaatamata suurele näljahädale Stokholmi Rendikojale saadeti ligi 35 000 hõbetaalri suurune rahasumma.

Üksikisikuist oli 1696.—1699. a. Eestimaa palgal veel riiginõunik Jacob Gyllenborg, kellele maksti 1696. ja 1697. a. 6000 hõbetaalrit aastas, 1698. a. — 8200 hõbetaalrit ja 1699. a. koguni 8800 hõbetaalrit.³⁴

Tabelis 1 on Rootsi keskasutuste kulude hulka kantud ka raha, mis maksti Rootsi pensionäridele (1698. a. — 2050 hõbetaalrit, 1699. a. — 1250 hõbetaalrit). Samuti kuulub sellesse kulude liiki kindralmajor Nils Strömbergi nimele 1699. a. pearaamatusse kantud 6153 hõbetaalrit 16 ööri, mis pole läinud mitte selle sõjaväelase palgaks, vaid Jönköpingi linnuse alla kuuluvate Rudhofi ja Möllenugneni karjamõisate väljaostmiseks (koos loomade ja majakraamiga).³⁵

Eraldi kuluartiklina on tabelis 1 (lahter b) esitatud summad, mis läksid Rootsi sõjakolleegiumile ja admiraliteedile. Need kulu- tused algasid 1676. a., kui admiraliteedi vajadusteks osteti 1875 hõbetaalri eest kanepit ja sõjakammernõunik Lars Elldstierna nõudel 778 hõbetaalri eest 20 tündrit (16 laevanaela 12 leisikat) võid ning 1500 tündrit rukist (3375 hõbetaalrit) laevameeskondadele

³⁴ ENVS RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 856, l. 143; s.-ü. 858, l. 144; s.-ü. 861, lk. 268, 270; s.-ü. 864, lk. 137, 266.

³⁵ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 864, lk. 530.

Narvas leiva küpsetamiseks.³⁶ 1683. a. saadeti Eestimaalt 800 hõbetaalrit nn. «laskemoona staatidele» (Ammunitions Staten) ja 3182 hõbetaalrit admiraliteedile püsside eest tasumiseks.³⁷ Samadel aadressidel saadeti Eestimaalt raha välja ka kahel järgmisel aastal.³⁸

1680. aastate lõpul ja 1690. aastate algul hakkas admiraliteet enam-vähem pidevalt Eestimaalt raha saama. Väga suur summa oli määratud Eestimaalt admiraliteedile 1689. a., kui talle pidi saadetama 25 008 hõbetaalrit 25 ööri.³⁹ Suurem osa sellest (21 926 hõbetaalrit 24 ööri) oli määratud admiraliteedi erakorraliste koosseisude palkadeks, kusjuures see kulutus pidi kaetama redutseeritud mõisate rendist. Kuna sealt aga loodetud määral ei laekunud, jäi kogu see summa 1689. a. admiraliteedile võlgu.⁴⁰

1691. a. pidi admiraliteet vastavalt riigikontori kirjale 27. märtsist 1691. a. saama Eestimaalt 12 000 hõbetaalrit oma erakorraliste koosseisude jaoks ja 1691 hõbetaalrit oma sõjameeste kassa jaoks.⁴¹ Viimane summa saadi ka tõepoolest Stokholmi saata, kuid staatidele määratud raha maksti tegelikult vaid osaliselt.⁴² Võlg maksti ära järgmisel aastal koos juurde nõutud 139 hõbetaalriga, nii et 1692. a. sai admiraliteet Eestimaalt tegelikult 11 076 hõbetaalrit 16 ööri.⁴³

Viimast korda esineb Rootsi admiraliteet Eestimaa väljaminekutes 1699. a., millal ta arvele on kantud 1000 hõbetaalrit.⁴⁴ Tegelikult on see summa makstud Käsmu lahes kinnikülmunud kroonu laeva kaptenile Carl Raabile.

Erakorraliste «laskemoona staatide» nimele maksti 1692. a. Tallinna Rendikojast 2000 hõbetaalrit 1000 bajoneti valmistamise eest.⁴⁵ Samaks otstarbeks on 1693. a. Eestimaalt välja viidud 3200 hõbetaalrit.⁴⁶

³⁶ Sealsamas, s.-ü. 807, l. 87, 100.

³⁷ Sealsamas, s.-ü. 817, lk. 94—95, 97, 174.

³⁸ 1684. a. said «laskemoona staadid» 6000 hõbetaalrit. Admiraliteedile saadeti Stokholmi jälle 1591 hõbetaalrit püsside eest tasumiseks ning lisaks sellele veel admiraliteedile proviandi näol Kalmarisse 125 sälitist rukist ja 25 sälitist linnaseid kokku 7074 hõbetaalri eest. (ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 819, lk. 107—108, 191, 114, 123—124, 231). 1685. a. olid need summad 2165 hõbetaalrit «laskemoona staatidele» ja 1591 hõbetaalrit admiraliteedile. (Samas, s.-ü. 821, lk. 146, 258, 56).

³⁹ Sealsamas, s.-ü. 832, lk. 170.

⁴⁰ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 832, lk. 181. Väljaminekute kontosse kanti see Eestimaa väljaminekuna sisse (Samas, lk. 21). Tegelikult sai admiraliteet sellel aastal Eestimaalt vaid 3082 hõbetaalrit, mis läks admiraliteedi sõjameeste kassale (Samas, lk. 197—198). Alles 1690. a. on admiraliteet eelmisel aastal võlgu jäänud summa kätte saanud (Samas, s.-ü. 836, lk. 93 p.).

⁴¹ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 839, lk. 210.

⁴² Sealsamas, lk. 534.

⁴³ Sealsamas, s.-ü. 843, lk. 233—234, 542.

⁴⁴ Sealsamas, s.-ü. 864, lk. 271—272, 495.

⁴⁵ Sealsamas, s.-ü. 843, lk. 238.

⁴⁶ Sealsamas, s.-ü. 846, lk. 253—254.

Kahel aastal on makstud Eestimaa arvelt raha ka sõjakolleegi-
mile Stokholmis: 1692. a. — 1299 hõbetaalrit 8 ööri⁴⁷ ja 1684. a.
kindralstaabile Skånes 1576 hõbetaalrit 18 ööri.⁴⁸

Sõjaliste asutuste kulutustega liituvad veel väiksemad summad,
mis sajandi lõpul saadeti Rootsi «sõjameeste kassadele». Neist
admiraliteedi sõjameeste kassale saadeti 1694. a. 716 hõbetaalrit,
Vadstena sõjameeste kassa sai samal aastal 188 hõbetaalrit ning
järgnevatel aastatel: 1695. a. — 245, 1696. a. — 380, 1697. a. — 150
ja 1699. a. — 394 hõbetaalrit.

Nagu Liivimaal nii kulutati ka Eestimaal XVII saj. lõpul suuri
summasid Rootsi kindluste varustamiseks viljaga. Pearaamatutes
on vastavad summad esitatud kindluste proviandiga varustamise,
vilja väljaveo, vahel aga lihtsalt «saadetiste» (Ofwersändningar)
nime all. Need saadetised algasid 1676. a. ning muutusid pideva-
teks alates 1686. aastast. Jälgides tabel 1 vastavas lahtris nende
viljasaadetiste üldsummat (rahalisel väljenduses), näeme, et kui
mitte arvestada esimesi aastaid, kõikus see tavaliselt 50 000 hõbe-
taalri ümber aastas. Erandlikult suur oli see 1690. a., millal Rootsi
kindlustele saadeti vilja ligi 80 000 hõbetaalri eest. Tavalisest suu-
rem oli väljavedu ka 1687. ja 1694. a. Tavalisel hulgal veeti
vilja välja suure näljaaja (1695—97) esimestel aastatel. Ainult
1697. a. pole vilja enam Rootsi emamaa magasinidesse viidud,
kuid küllalt suured olid siiski saadetised mujale.

Lähem ülevaade kindlustest ja viljamagasinidest Rootsis, kuhu
veeti välja Eestimaa vilja, on antud tabelis 3. Selgub, et peamiseks
sihtkohaks kroonu viljasaadetistele oli Stockholm. Väljavedu teis-
tesse magasinidesse ei olnud regulaarne. Silmatorkavalt suur osa
on kuulunud Kalmarile ja Lõuna-Rootsi linnadele Malmöle, Halm-
stadile jt. Kuid ka Lääne-Rootsi tähtsaima sadama Göteborgiga on
Tallinnal olnud sel eesmärgil otseühendus. Nimekirjast ei puudu
aga ka kaugel põhjas asuv Luleå («teiste» all 1696. a. — 3780
hõbetaalri eest).

Seoses eespool vaadeldud suurte viljakoguste väljaveoga jäi
Eestimaa kanda ka osa prahirahast.⁴⁹

Afбетahning»), kuid selle all on ka muud veod. Vilja väljaveoks kulutatud sum-
made eraldamine pole alati võimalik või on summade väiksusega võrreldes liiga
töömahukas.

Vilja vedu Eestimaa magasinest Soome (tabeli 1 lahter «d»)
oli üsna juhuslik. Nii on 1637. a. viidud Tallinnast Turusse 500
tündrit jahu.⁵⁰ Teise summamana Eestimaa sama aasta väljamine-
kutesse kantud 500 hõbetaalrit tähistab tegelikult Soomest saa-
mata jäänud summat.

1687. a. saadeti Tallinnast Helsingi magasisse 2400 tündrit

⁴⁷ Sealsamas, s.-ü. 843, lk. 231—232, 633—634.

⁴⁸ Sealsamas, s.-ü. 819, lk. 262—264.

⁴⁹ Paljudel aastatel esineb prahiraha küll eraldi kuluartiklina («Frachters

⁵⁰ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 777, l. 8.

Tabel 3

Vilja väljavedu Eestimaalt Rootsi kindlustustele ja garnisonidele (hõbetaalrites)

Aastad	Stokholm	Göteborg	Kalmar	Land- skrona	Halmstad	Malmö	Sunds- vall	Mar- strand	Mujale	Kokku
	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
1676	—	9 774	—	—	—	—	—	—	5 400	15 174
1677	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1678	—	—	—	—	—	6 750	—	—	—	6 750
1679—1681	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1682	—	6 642	—	10 260	6 480	11 340	—	7 560	—	42 282
1684—1685	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1686	20 959	—	7 560	4 167	1 125	4 860	—	—	—	38 611
1687	10 045	12 375	3 780	3 240	7 650	5 760	5 310	13 950	—	62 110
1688	43 552	—	—	—	—	—	900	—	2 700	47 835
1689	46 357	—	1 620	—	—	—	6 048	—	810	54 168
1690	65 290	—	11 826	—	—	—	2 052	—	—	79 168
1691	38 657	—	14 850	—	—	—	—	—	—	53 507
1692	36 289	7 668	—	—	—	3 240	—	—	—	47 197
1693	30 897	9 288	—	—	—	4 266	—	3 456	—	47 907
1694	32 587	20 196	6 804	—	1 620	3 456	—	—	—	64 663
1695	43 883	—	2 835	—	1 076	—	—	—	—	47 794
1696	30 902	—	—	—	—	4 644	8 910	—	9 720	54 176
1697—1698	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1699	39 195	6 138	4 500	—	4 266	4 500	—	—	—	58 599

rukist 5400 hõbetaalri väärtuses.⁵¹ Suure näljahäda ajal (1695—1697) viidi 1695. a. Tallinnast Helsingisse 600 tündrit rukist ja 600 tündrit otra (2700 hõbetaalrit).⁵² 1697. a., kui näljahäda Eestimaal oli eriti kohutav, viidi Helsingisse 1000 tündrit rukist ja niisama palju otra ning Viiburisse 1451¹/₁₀ tündrit rukist ja 2216²/₁₀ tündrit otra, seega kokku 3668 tündrit vilja.⁵³ Ka 1698. a. saadeti Tallinnast vilja nii Helsingisse kui ka Viiburisse, seejuures võrdsest 13 500 hõbetaalri eest.⁵⁴ Selle summa väärtuses viidi Helsingisse 2500 tündrit rukist ja 3500 tündrit otra, Viiburisse 1500 tündrit rukist ja 4500 tündrit otra, kokku seega 12 000 tündrit vilja.

Kõige pidevam oli väljavedu Eestimaalt Ingerimaale, (tabel 1 «e»), kusjuures sisuliselt oli tegemist Ingerimaa garnisonide viljaga varustamisega. Kui mitte arvestada tolleaegseid administratiivpiire, lähevad need summad väljaveo alla küll mõnevõrra tinglikult, sest tegu oli eeskätt Narva garnisoni varustamisega.

Saadetised sellel adressil algasid 1661. a., kui Narva garnisoni jaoks osteti ja saadeti kohale 81 sälitist (1944 tündrit) otra ja 100 tündrit soolasilku.⁵⁵ 1663. a. pidid Ingerimaa staadid saama kammerkolleegiumi korraldusel Eestimaal 1662.—1663. a. tolliviljast 6443 ³/₄ tündrit.⁵⁶ Tegelikult suudeti sellel aastal saata Ingerimaale siiski tunduvalt vähem — 700 tündrit rukist ja 2324 tündrit otra, s. o. kokku 3024 tündrit vilja 6804 hõbetaalri eest. Umbes samas väärtuses viidi vilja Ingerimaale ka järgmisel aastal (1518 ¹/₂ tündrit rukist ja niisama palju otra).⁵⁷ Kogu see vili läks tegelikult Narva garnisonile. Ka järgmiste aastate pearaamatud näitavad, et Ingerimaa staatide all mõeldi eeskätt seal viibivate Rootsi sõjavägede varustamist viljaga. 1665. a. oli see saadetus küll tunduvalt väiksem — 896 tündrit rukist ja 176 tündrit otra.⁵⁸ Seevastu väga suur saadetus läks Eestimaalt Ingerimaale 1666. a., kui Narva garnisoni ülalpidamiseks suunati sinna laevaehitusabi nime all laekunud viljast 7100 ¹/₆ tündrit.⁵⁹

Suured saadetised Rootsi sõjavägede ülalpidamiseks Ingerimaal läksid Eestimaalt teele 1671. a. Ingerimaa staatide nime all saadeti Tallinnast välja 7200 tündrit rukist ja otra (21 600 hõbetaalrit) ning 4 kompanii ülalpidamiseks veel 1688 tündrit (3798

⁵¹ Sealsamas, s.-ü. 825, lk. 189, 201—202.

⁵² Sealsamas, s.-ü. 853, lk. 458.

⁵³ Sealsamas, s.-ü. 858, l. 154 p., 229 p.—230, 233, 252 p.—253.

⁵⁴ Sealsamas, s.-ü. 861, lk. 299.

⁵⁵ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 794, l. 65. Selle aasta saadetised Liivi- ja Ingerimaale on arvestatud Eestimaal pearaamatuis koos. Eraldamine on teatud viljahindu arvestades.

⁵⁶ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 796, l. 29.

⁵⁷ Sealsamas, s.-ü. 797, l. 54.

⁵⁸ Sealsamas, s.-ü. 798, l. 39.

⁵⁹ Sealsamas, s.-ü. 799, l. 53.

hõbetaalrit).⁶⁰ Suhteliselt suur oli väljavedu Ingerimaale ka 1675. a.

Väljavedu Ingerimaale iseloomustavad suured kõikumised. Täielikult puudus see vaid 1678. ja 1698. a. Teistel aastatel, kuni 1680. aastate alguseni, kõikus Ingerimaale saadetud vilja väärtus 3000 ja 21 000 hõbetaalri vahel. Sellest tunduvalt rohkem veeti Ingerimaale vilja aastatel 1682—1684. Neist 1682. a. oli põhjuseks asjaolu, et lisaks saadetistele staatide järgi nõuti summasid veel Ingerimaa kindlustamiseks (fortifikatsiooniks). 1683. a. läks kogu summa jälle teele Ingerimaa staatide nime all, kuid lisaks viljale (3086 $\frac{1}{2}$ tündrit rukist ja niisama palju otra) saadeti sinna ka 12 442 hõbetaalrit 29 ööri sularahas.⁶² 1684. a. läks kogu 31 683 hõbetaalrit 18 ööri Ingerimaa staatide arvele, kuid seejuures märgiti, et see summa on tegelikult nii Ingerimaa fortifikatsiooniks kui ka garnisonide ülalpidamiseks.⁶³ Sellest summast maksti rahas 14 000 hõbetaalrit, ülejäänud 17 683 hõbetaalri 10 ööri katteks saadeti Ingerimaale rukist ja otra.⁶⁴

Järgnevatel aastatel on väljavedu Eestimaalt Ingerimaale vähenenud. 1687. a. polegi enam Eestimaal ette nähtud kulutusi Ingerimaa staatidele. Selle asemel on aga jälle tehtud kulutusi Ingerimaa kindlustele — 10 522 hõbetaalrit.⁶⁵ 1688. a. oli Ingerimaa staatide nime alla Eestimaa kuludesse kantud 2880 hõbetaalrit, kuid tegelikult moodustab selle summa redutseeritud Joala mõisa 1685.—1688. a. rent, mis on sisse nõutud ja ära kasutatud Ingerimaa kindralkuberner Jöran Sperlinghi poolt.⁶⁶ Edaspidi määrati Joala rendi suuruseks 720 hõbetaalrit aastas⁶⁷ ning paljude aastate jooksul kanti see Eestimaa väljaminekute arvestusse kulutusena Ingerimaale. 1698. a. Eestimaa pearaamatus ei esine eraldi «Ingerimaa staate», kuid tegelikult saadeti sellel aastal Eestimaalt Narva garnisonile kindluste varustamise nime all 2040 tündrit rukist ja 3960 tündrit otra,⁶⁸ seega 6000 tündrit vilja.

Vahetult Põhjasõja eel, 1699. a. on Eestimaa arvel Ingerimaad toetatud palju suurema summaga kui kunagi varem. Allikate lähemal vaatlusel selgub, et tegemist on Ingerimaa kindlustamisega ja

⁶⁰ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 803, l. 92, 93 p.—94.

⁶¹ Nimelt kanti selle aasta staatide järgi Ingerimaa arvele 5160 tündrit vilja 11 610 hõbetaalri väärtuses (ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 815, lk. 84, 199), millele lisandus eelmise aasta võla arvel veel 3393 $\frac{2}{3}$ tündrit 7635 hõbetaalri 24 ööri väärtuses (Samas, lk. 100—102, 199). Ingerimaa fortifikatsiooniks saadeti rahas veel 12 453 hõbetaalrit 12 ööri (Samas, lk. 60, 199).

⁶² ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 817, lk. 96, 211, 175.

⁶³ Sealsamas, s.-ü. 819, lk. 13, 107, 108.

⁶⁴ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 819, lk. 194, 225—228.

⁶⁵ Sealsamas, s.-ü. 825, lk. 180. Lisaks sellele summale on 1000 hõbetaalrit makstud riiginõunik ja kindralkuberner Jöran Sperlingile kulutuste eest, mis ta on teinud Ingerimaal ja Käkisalmi läänis (Samas, lk. 160).

⁶⁶ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 829, lk. 179—180, 317, 400, 844.

⁶⁷ Sealsamas, s.-ü. 832, lk. 182, 690.

⁶⁸ Sealsamas, s.-ü. 861, lk. 299—300, 404—406, 538.

muude sõjaliste ettevalmistustega. Erakorraliste fortifikatsioonistaatide nime all saadeti Ingerimaale 54 354 hõbetaalrit, erakorraliste laskemoonastaatide nime all aga 6428 hõbetaalrit 29 ööri.⁶⁹

Saadetised Liivimaa staatidele (tabeli 1 lahter «f») esinesid põhiliselt 1660. ja 1670. aastatel.⁷⁰ 1661. a. saadeti Daugavgrīva garnisonile 10 sälitist (s. o. 240 tündrit) rukist ja 30 sälitist (720 tündrit) otra.⁷¹ Kõige suuremad olid saadetised Liivimaale 1665. a. Oma kirjaga 26. juulist 1665. a. käskis kammerkolleegium Liivimaa garnisoni ülalpidamiseks ära kasutada ka Tallinnas tagavaraks jäänud vilja.⁷² Selle alusel saadetigi Tallinnast Riiga 1296 1/2 tündrit rukist ja 1239 1/2 tündrit otra, kokku 7608 hõbetaalri eest.⁷³ Kuna aga Liivimaa garnisonide ülalpidamisega oli sellel aastal suuri raskusi, käskis kammerkolleegium üle anda Liivimaale ka «laevaehitusabist» laekunud vilja, mis esialgse korralduse kohaselt oleks pidanud minema Ingerimaa staatidele (viimastele määrati Eestimaa tollivili).⁷⁴ Tegelikult anti selle korralduse täitmiseks Liivimaale vilja Eestimaa vanadest tagavaradest ja tolliviljadest 3039 tündrit (9117 hõbetaalri väärtuses).⁷⁵ Küll aga saadeti sama korralduse alusel järgmisel aastal Eestimaa «laevaehitusabist» Liivimaale 630^{7/18} tündrit vilja.⁷⁶

1670. aastate algul esineb Eestimaalt Liivimaale saadetud raha ja vilja saajana pidevalt «Pärnu akadeemia». Sellega mõeldi ülikooli, mis oli Tartus tegutsenud Academia Gustaviana nime all ja mida kavatseti uuesti avada Pärnus.⁷⁷ Vastavalt 1699. a. koostatud eelarvele pidi ülikoolile kuluma 8125 hõbetaalrit aastas.⁷⁸ Kuna aga ülikool tegelikult veel ei töötanud, kulus raha vaid ehitus- ja remonditöödeks, kusjuures rahasumma oli tunduvalt väiksem eelarves ettenähtust.⁷⁹ 1670. a. saadeti «Pärnu akadeemia» ülesehitamiseks Eestimaalt Liivimaale 275 5/9 tündrit rukist ja sama palju otra.⁸⁰ 1671. a. maksti Eestimaa rüütelkonnalt nõutud sellekohase erakorralise maksu arvel samaks otstarbeks 3282

⁶⁹ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 864, lk. 137, 267—270, 604.

⁷⁰ Ilmselt juhusliku pisisaadetisena saadeti 1637. a. Liivimaale 250 hõbetaalrit (ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 777, l. 7).

⁷¹ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 794, l. 65.

⁷² Sealsamas, s.-ü. 798, l. 179.

⁷³ Sealsamas, l. 37, 181.

⁷⁴ Sealsamas, l. 187—187 p.

⁷⁵ Sealsamas, l. 38.

⁷⁶ Sealsamas, s.-ü. 799, l. 53.

⁷⁷ Vt. lähemalt: H. Piirimäe. Academia Gustavianast Gustavo-Carolinani. — «Tartu Riiklik Ülikool», 1973, 30. nov. ja 28. detš.

⁷⁸ H. L. C. Backmeister. Nachrichten von den ehemaligen Universitäten zu Dorpat. — Sammlung der Russischen Geschichte. Bd. 9. St. Petersburg, 1764, S. 197—199.

⁷⁹ H. Piirimäe. Tartu ülikooli finantsidest XVII sajandil. — Eesti NSV ajaloo küsimusi VIII. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 340. Tartu, 1974, lk. 58—59.

⁸⁰ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 802, l. 17, 54.

hõbetaalrit 16 ööri⁸¹ ning Tallinna Rendikojast veel 1240 hõbetaalrit.

Järgmistel aastatel jäid saadetised «Pärnu akadeemia» nimele siiski väiksemaks (1672. a. — 975 hõbetaalrit, 1674. a. — 180 hõbetaalrit 12 ööri), kadusid 1675. a., kuid esinesid uuesti suure summana 1676. a., mil Eestimaalt saadeti ikka veel taastamata ülikooli jaoks 1937 hõbetaalrit rahas.⁸² Tegelikult kustutati 1676. a. Liivimaa väljaminekute nimekirjast kulutused ülikoolile ning ei sellel ega ka järgmisel aastal pole enam talle raha makstud.

Saadetised Eestimaalt Pommerisse ja Wismarisse (tabeli 1 lahter «g») esinevad Eestimaa väljaminekutes pidevalt 1684.—1695. a., kusjuures eriti suured olid need 1680. aastate lõpul. Olalt on tegemist vilja viimisega Stralsundi ja Wisuari garnisonidele, kuid suure osa sellest väljaveost moodustas siiski raha.

Liivimaaga võrreldes olid kulutused Rootsi riigi diplomaatiale Eestis hoopis juhuslikud (tabel 1 lahter «h»). 1660. a. maksti Eestimaa kassast 6400 hõbetaalrit kuninglikule saatkonnale Moskvas.⁸³ Ka 1676. a. väljaminekutes esineb saatkond (Legation) Venemaale,⁸⁴ mille all on ilmselt mõeldud kulusid väga teravas välispoliitilises olukorras Meeksi jõel venelastega läbirääkimisi pidava Rootsi saatkonna⁸⁵ ülalpidamiseks. Vastavalt kammerkolleegiumi kirjale 27. aug. 1680. a.⁸⁶ on kuninglikule saatkonnale tehtud kulutusi ka 1680. a. Kuigi kammerkolleegium on selle taotlemisel hädaldanud, oli nõutud ja makstud summa suhteliselt väike, eriti kui arvestada, et selle hulka kuulus ka tasu laevasõidu eest.⁸⁷

Hoopis suuremad olid kulud 1683. a., kui Eestimaal tuli vastu võtta Stokholmist tagasi saabunud ja siitkaudu Venemaale siirduvat Vene saatkonda eesotsas saadik Konrad Nikitiniga. Ainuüksi kulude lühike loetelu võtab enda alla 9 fooliolehekülge,⁸⁸ millele lisanduvad kviitungid üksikasjaliste nimekirjadega. Tuli maksta mündrikele, kes aadlike pagasi maale toimetasid, voorimeestele, tõlgile jt., aga eriti palju kulus söögi ja joogi peale.

Veel suuremad olid siiski kulutused komisjonile, kes pidas Vene—Rootsi piiril läbirääkimisi («piirikohtumine») 1685. a. Kokku kulutati sellele 8377 hõbetaalrit 30 ööri,⁸⁹ millele lisandub

⁸¹ Sealsamas, s.-ü. 803, l. 66—68, 93 p.—94.

⁸² Sealsamas, s.-ü. 807, l. 83, 152 p.—153.

⁸³ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 793, l. 44.

⁸⁴ Sealsamas, s.-ü. 807, l. 78.

⁸⁵ Vt. lähemalt: H. Piirimäe. Kaubanduse küsimused Vene—Rootsi suhetes 1661.—1700. a. — Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 113. Tartu, 1961, lk. 34—39.

⁸⁶ ENSV RAKA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 812, l. 383.

⁸⁷ Sealsamas, l. 43, 95 p.—96.

⁸⁸ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 817, lk. 175—184.

⁸⁹ Sealsamas, s.-ü. 821, lk. 169, 261—264.

veel 82 hõbetaalrit 16 ööri Pihkvast saadetud Vene kulleri Stephan Petrovitš Tatjanini vastuvõtuks.⁹⁰

Ka järgnevatel aastatel tuli Eestimaal teha kulutusi Rootsi diplomaatilistes huvides. 1686. a. maksti Rootsi alalisele esindajale Moskvast Christoffer Kockile (Kocken) 480 hõbetaalrit (120 tuka-tit) mõnede erakorraliste väljaminekute katteks.⁹¹ 1688. a. saadeti samale Kockile Rootsi kaubahoovi ülesehitamiseks Moskvast⁹² 2000 hõbetaalrit⁹³ ning 1689. a. samaks otstarbeks veel 919 hõbetaalrit (tegelikult vene rublades).⁹⁴ 1688. a. saadeti ka Pihkva kaubahoovi ülesehitamiseks⁹⁵ Eestimaalt sinna 404 hõbetaalrit.⁹⁶ Jät-kusid ka kullerite ja teiste Venemaa esindajate vastuvõtud. 1687. a. võeti vastu Vene kuller Boris Mihailovit, kusjuures 10 päeva jook-sul kulutati talle 200 hõbetaalrit.⁹⁷ Järgmisel aastal on Venemaa esindajaid Tallinnas peatunud õige mitu, nii et nende ülalpidami-seks tuli kulutada juba 1066 hõbetaalrit.⁹⁸

Pärast ligi 8 aasta pikkust vaheaega (1690—1697) tuli Eesti-maal teha uusi kulutusi Rootsi riigi diplomaatia huvides alles XVII sajandi lõpul. 1698. a. saadeti 4000 hõbetaalrit Rootsi resi-dendile Regensburgis Georg Snoilskyle.⁹⁹ Järgmisel aastal sai sama diplomaat Eestimaalt aga juba 9853 hõbetaalrit 24 ööri.¹⁰⁰ Suurimaks väljaminekuks selle kuluartikli osas oli aga Narva Rendikojale saadetud 13881 hõbetaalrit 22 ööri, mis läks Rootsi erakorralisele saatkonnale Moskvast.¹⁰¹

Tabeli 1 viimases lahtris on esitatud kokkuvõtted Eestimaalt väljaviidud summade kohta. Selgub, et väljavedu Eestimaalt muu-tus juba 1660. aastatel pidevaks, kuid kuni 1680. aastateni on iga-aastase summa suurus tugevalt kõikunud. Suurima ulatusega oli väljavedu sellel perioodil 1676. a. Väga järsk tõus on toimunud 1682. a., mida võib seostada riigi sissetulekute suurenemisega mõi-

⁹⁰ Sealsamas, lk. 170, 268, 678—679.

⁹¹ Sealsamas, s.-ü. 823, lk. 175 p.—176, 1294—1295.

⁹² Tulekahjus mahapõlenud Rootsi kaubahoovi taastamine kerkis üles 1685. a. 30. jaan. 1685. a. Vene tsaaridele Ivanile ja Peetrile saadetud kirjas märkis Rootsi kuningas Karl XI, et mõned aastad tagasi mahapõlenud kauba-hoovis ei leidu muud kui põlenud kivimaja ja üks väike puuehitus. Русско-шведские экономические отношения в XVII веке. Сборник документов. М.—Л., 1960, стр. 461). Kuningas teatas, et ta saadab kaubahoovi taastamiseks Moskvasse oma komissari Chr. Kosheni (Koch, Kock, Kocken), kes peab selleks ostma tsaarilt või tema alamatelt soodsa hinnaga kive ja lupja. Pärast Moskvasse saabumist jäi Kochen sinna residendiks.

⁹³ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 829, lk. 191—192, 607.

⁹⁴ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 832, lk. 183—184, 343, 353—354.

⁹⁵ Palju vaidlusi tekitanud Pihkva kaubahoovi kohta vt. lähemalt: H. Pii-rimäe. Kaubanduse küsimused, lk. 68—72.

⁹⁶ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 829, lk. 199—200, 426.

⁹⁷ Sealsamas, s.-ü. 825, lk. 187—188, 507.

⁹⁸ Sealsamas, s.-ü. 829, lk. 197—198, 446.

⁹⁹ Sealsamas, s.-ü. 861, lk. 271—272, 476—477.

¹⁰⁰ Sealsamas, s.-ü. 864, lk. 273—274, 529.

¹⁰¹ Sealsamas, lk. 297—298.

Eestimaalt väljaviidu koostis

Aastad	Raha (hõbe- taalrites)	Rukis (tündrites)	Oder (tündrites)	Linnased (tündrites)	Kokku vilja (tündrites)	Muud saade- tised (hõbe- taalrites)	Kokku (hõbe- taalrites)
	a	b	c	d	e	f	g
1660	6 400	7 368	4 260	—	11 628	440	32 019
1661	—	2 184	720	—	2 904	480	6 732
1663	—	700	2 324	—	3 024	—	6 804
1664	—	1 518 ^{1/2}	1 518 ^{1/2}	—	3 037	—	6 833
1665	—	3 712	2 935	—	6 647	—	19 941
1666	—	?	?	—	7 731	—	23 192
1667	—	800	1 200	—	2 000	—	6 000
1668	—	1 500	2 700	—	4 200	—	12 600
1670	—	3 456 ^{1/2}	3 456 ^{1/2}	—	6 913	—	15 568
1671	4 523	5 048	6 275	—	11 323	—	35 400
1672	975	2 856	2 856	—	5 712	—	13 825
1674	5 590	1 894	1 938	—	3 832	—	14 235
1675	81	5 946	4 618 ^{1/2}	960	11 524 ^{1/2}	—	23 851
1676	19 283	14 799	3 169	—	17 968	3 375	58 214
1677	—	2 990	1 000	—	3 990	—	8 978
1678	—	3 000	—	—	3 000	—	6 750
1679	—	4 160	1 000	—	5 160	—	11 610
1680	—	3 022	1 386	—	4 408	—	9 757
1681	—	4 013	768	—	4 781	—	10 728
1682	12 453	22 247	13 979	—	36 226	—	93 961
1683	32 671	4 534 ^{1/2}	4 534 ^{1/2}	—	9 069	—	53 076
1684	42 478	7 422	3 837	600	11 859	—	67 235
1685	65 523	?	?	—	6 700	—	79 870
1686	9 483	15 987	7 067 ^{1/2}	3 601	26 655 ^{1/2}	537	58 954
1687	41 695	18 424 ^{1/2}	15 898	2 055 ^{1/2}	36 378	1 531	126 850

Tabel 4 (järg)

	a	b	c	d	e	f	g
1688	36 288	15 442	10 815	1 066	27 323	94*	95 610
1689	37 787	11 063 ^{1/2}	11 264	480	22 807 ^{1/2}	187	102 501
1690	28 776	14 307	14 276	339	28 922	320	107 944
1691	44 056	8 800	10 911	696	20 407	—	97 563
1692	32 426	19 034	6 934	1 461	27 429	—	121 113
1693	32 426	6 212	8 472	4	14 688	—	80 333
1694	25 291	20 687	11 329	70	32 086	—	97 406
1695	30 456	14 082	13 256	—	27 338	—	92 614
1696	54 779	10 593	13 259	—	23 852	—	110 055
1697	22 141	3 351	2 417	—	5 768	—	35 119
1698	36 041	6 040	10 362	—	16 402	—	76 541
1699	132 317	13 911	18 707	—	32 618	—	205 512

* 1688. a. on Lihulast Rootsi viidud veel hulgaliselt kariloomi, kelle hinda pole arveraamatuis arvestatud. Nende hulgas on 22 hobust, 29 sälgu ja 10 varssa, 122 pulli ja 211 härga, 78 lammast, 256 lehma, 106 mullikat, 161 vasikat, 31 kitse, 81 siga jm. (ENSV RAKA, f. I, nim. 2, s.-ü. 829, l. 719).

sate reduktsiooni tagajärjel. Aastatel 1687—1692 viidi igal aastal välja juba üle 100 000 hõbetaalri. 1693. a. on märgata summa vähenemist, kuid kahel järgmisel aastal läheneb see uuesti 100 000 hõbetaalrile. Ilmselt ei ole ikaldus ja suure näljaaja algus 1695. a. end veel kohe tunda andnud või õigemini — Rootsi võimud pole lasknud end ikaldusest mõjutada ja on sinseid tagavarasid julgesti välja vedanud. 1696. a. on ikaldus ilmselt end küll juba tunda andnud, kuid väljavedu oli siiski veel väga suur, eriti kui arvestada, et samal ajal paljude teadete järgi inimesi «suri nagu kärbseid».¹⁰² 1697. a. väljavedu oli küll ainult $\frac{1}{3}$ heade aastate omast 1680. aastate lõpul ja 1690. aastate algul, kuid tuleb arvestada, et 1696. a. lõikus tegelikkuses jäi ära. Kohati saadi $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ seemnest, kohati äpardus saak täiesti.¹⁰³ Üllatavalt kiire on olnud Eestimaa riigimajanduse kosumine pärast näljaaega. 1699. a. viidi raha ja vilja välja juba ulatuses, mis ületas ligi kahekordselt ka 1680. aastate lõpu ja 1690. aastate alguse taseme.

Hinnates väljaveo dünaamikat selle suuruse järgi rahalises arvestuses, tuleb küll arvestada hõbetaalri väärtuse langust umbes $\frac{1}{4}$ võrra, kuid ka pärast sellist korrektiivi on vaieldamatu väljaveo väga suur kasv.

Väljaveo struktuuri selgitamiseks on tabelis 4 esitatud kokkuvõtted raha, vilja ja ka muude põllumajandussaaduste väljaveo suuruse kohta. Tabelist selgub, et 1660. ja 1670. aastail pandi suhteliselt suurem rahasumma Eestimaa kanda vaid 1676. a. seoses Rootsi suurriigi diplomaatiliste vajadustega. Olukord muutus 1680. aastate algul, kui redutseeritud mõisate rendi näol hakkas kõrvuti viljaga Eestimaa riigikassasse laekuma ka senisest hoopis suuremaid rahasummasid. Oma osa oli aga ka riigi sissetulekute kasvul kaubanduselt võetavate tollide näol. Just 1680.—1690. aastad olid üheks suureks tõusuperioodiks Eestimaa tähtsaima sadama — Tallinna — kaubanduses.¹⁰⁴

XVII saj. kahel viimasel aastakümnel kõikus Eestimaalt aastas väljasaadetud rahasumma tavaliselt 25 000—45 000 hõbetaalri vahel. Eriti suur oli raha osatähtsus 1685. a. Väga suur oli välja viidud summa ka suurde näljaaega langeval 1696. a. (ligi 55 000 hõbetaalrit). Raha väljavedu mitmekordistus 1699. a., kui Eestimaalt pumbati välja juba üle 132 000 hõbetaalri.

Pidev oli vilja väljavedu Rootsi ja ta valdustesse. Enamasti läks see vili Rootsis, osalt aga ka Soomes ja Põhja-Saksamaal asu-

¹⁰² O. Liiv. Suur näljaaeg Eestis 1695—1697. Tartu—Tallinn, 1938, lk. 40.

¹⁰³ Sealsamas, lk. 34.

¹⁰⁴ Vt. lähemalt: X. A. Пийримяэ. Тенденция развития и объем торговли Прибалтийских городов в период шведского господства в XVII веке. — Скандинавский сборник VIII, Tallinn, 1964, стр. 106—107; X. A. Пийримяэ. Некоторые вопросы транзитной торговли России со странами западной Европы через Tallinn в XVII в. — Экономические связи Прибалтики с Россией. Сборник статей. Рига, 1968, стр. 100—102.

vate Rootsi garnisonide varustamiseks. Kuni 1685. a. oli aastane väljavedu tavaliselt mõni tuhat tündrit. Erandlikult suur oli see 1682. a. (üle 36 000 tündri) ja 1676. a. (ligi 18 000 tündrit). Tavalisest tunduvalt suurem oli vilja väljavedu (11 000—12 000 tündrit) 1660., 1671., 1675. ja 1684. a.

Vilja väljavedu Rootsi ja ta valdustesse kasvas järsult alates 1686. aastast. Siit peale oli see tavaliselt ikka üle 20 000 tündri aastas. Rekordiliseks kujunes 1687. a., kui välja veeti üle 36 000 tündri. Tavalisest tunduvalt rohkem (üle 32 000 tündri) veeti vilja välja ka 1694. ja 1699. a. Suhteliselt väike oli väljavedu 1697. a., kuid ei saa unustada, et ka see viljakogus (5 768 tündrit) veeti välja tuhandete inimeste näljasurma arvel. Tavalisest vähem viidi Eestimaalt vilja välja ka 1693. ja 1698. a. Neist viimasel juhul oli ilmselt põhjuseks näljaaja järelmõju (1697. a. ei jätkunud seemet rukki külviks). Näljaaja lausa traagilist olukorda arvestades võib pidada väga suureks väljavedu 1696. a. Näljahädaliste abistamise asemel viidi Rootsi valitsuse korraldusel Eestimaalt välja ligi 24 000 tündrit vilja. Selle vilja kasutamine näljahädaliste abistamiseks oleks võimaldanud näljasurmast päästa vähemalt 20 000 inimest.

Väljaveetud viljast olid rukis ja oder enamasti ligilähedaselt võrdsetes kogustes, kuid sageli esineb sellest ka suuri kõrvalekaldumisi, eriti rukki kasuks. Rukki osatähtsus oli silmatorkavalt suur 1670. aastate teisel poolel, aga ka 1682., 1686., 1688., 1694. ja eriti 1692. a. (suhe 3:1). Odra osatähtsus oli suhteliselt suurem 1691., 1693., 1698. ja 1699. a.

Mõnedel aastatel, eriti 1680. aastate lõpul ja 1690. aastate algul, veeti rukki ja odra kõrval välja vähemal määral kaeru ja linnaseid, harvemini nisu. Kõige suuremad olid need kogused 1696. a., kui Eestimaalt viidi Rootsi 2296 tündrit linnaseid, 1176 tündrit kaeru, 121 tündrit nisu ja 8 tündrit segavilja. Suhteliselt suur oli linnaste ja kaerte osakaal ka järgmisel aastal (1625 $\frac{1}{2}$ tündrit linnaseid, 530 tündrit kaeru).

Üksikuil aastail, eriti aga 1680. aastate lõpul, viidi Rootsi ka muid põllumajandussaadusi. Tegemist on redutseeritud mõisatest saadud sissetulekutega, mis sel ajal laekusid veel osaliselt natuuras. Põhiliselt on tegemist kahe saaduste grupiga: 1) toiduained, 2) lina, linane lõng ja lõuend. Toiduainetest on 1686. a. viidud Rootsi 8 $\frac{1}{2}$ tündrit soolaliha, 77 $\frac{1}{2}$ leisikat ja 6000 tükki kuivatatud liha, 11 tündrit soolakala, 35 leisikat 18 naela kuivatatud kala ja 7 tündrit herneid.¹⁰⁵ 1687. a. viidi Rootsi 180 $\frac{1}{2}$ leisikat võid, 225 lammast, 488 kana, 19 kalkunit, 12 000 silku, 6 $\frac{1}{2}$ tündrit herneid ja 14 $\frac{1}{2}$ leisikat juustu.¹⁰⁶ 1689. a. veeti toiduainetest Rootsi 13 $\frac{1}{2}$ leisikat kuivatatud härjaliha, 39 leisikat kuivatatud lamba-

¹⁰⁵ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 823, lk. 703.

¹⁰⁶ Sealsamas, s.-ü. 826, lk. 546, 548.

Rootsist ja ta valdustest Eestimaale toodud summad (hõbetaalrites)

Aastad	Rootsist	Soomest	Ingerimaalt	Liivimaalt	Kokku
1630	—	17 551	—	—	17 551
1631	—	17 625	—	—	17 625
1632	—	5 607	—	—	5 607
1633	—	18 685	—	—	18 685
1634	—	17 184	—	—	17 184
1636	—	1 520	—	—	1 520
1637	—	2 902	—	—	2 902
1639	—	641	—	—	641
1645	—	—	—	1 996	1 996
1659	—	—	—	—	—
1660	8 000	17 736	—	—	25 736
1661	—	13 278	—	—	13 278
1662—65	—	—	—	—	—
1666	2 747	—	3 200	—	5 947
1667—70	—	—	—	—	—
1671	94	—	—	—	—
1672	—	—	—	—	—
1674	—	1 785	—	—	1 785
1675—76	—	—	—	—	—
1677	—	—	28 946	1 185	30 131
1678	—	—	—	448	448
1679—80	—	—	—	—	—
1681	—	—	—	4 500	4 500
1682	—	—	5 400	42 869	48 269
1683—88	—	—	—	—	—
1689	9 480	—	—	—	9 480
1690—93	—	—	—	—	—
1694	—	—	—	4 706	4 706
1695	—	—	—	—	—
1696	100	—	—	—	100
1697	—	—	—	—	—
1698	100	—	—	—	100

väärtuses.¹¹⁴ 1689. a. on saadetud küll sellest veel suurem summa — 9480 hõbetaalrit, kuid see on tegelikult tasu Stokholmi saadetud vilja eest.¹¹⁵ 1666. a. on kammerkolleegium andnud vekslitega major Jacob Duncani ja rittmeister G. v. Neffelhorsti kompaniide varustamiseks 5947 hõbetaalrit, millest 3200 on tulnud Narva ja Nevanlinna tubakalitsentsist.¹¹⁶

Mitmetel aastatel toodi Eestimaale mõningaid summasid Soomest. Sissevedu Soomest oli eriti intensiivne olnud 1630. aastail, kui sealt toodud rahasummade, vilja ja muude toiduainetega aidati

¹¹⁴ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 793, l. 9 p.

¹¹⁵ Sealsamas, s.-ü. 832, lk. 699—702.

¹¹⁶ Sealsamas, s.-ü. 799, l. 57 p., 58 p.

ülal pidada Tallinna garnisoni. Mõnikord nimetatakse ka Soomest Eestimaale saabunud saadetisi lihtsalt proviandiks. Peale rukki, odra ja linnaste kuuluvad Soomest toodud tähtsamate toiduainete hulka või, liha ja kala. Sõdurite varustamiseks lihaga toodi Soomest Tallinna ka kariloomi.

Nagu selgub tabelist 5, toodi Soomest Eestimaale raha ja naturaalprodukte sageli summas, mis kõikus 17 000—18 000 hõbetaalri vahel. Vaadeldaval perioodil (XVII saj. II poolel) toodi suurim summa Soomest Eestimaale 1660. a. — 17 736 hõbetaalrit, millest 6100 hõbetaalrit saadi tsentraliseeritult Soome suurtest meretollidest, 4728 hõbetaalrit laekus Viiburi, 260 hõbetaalrit Porkala neeme (Porkala udd), 430 hõbetaalrit Helsingi ja 204 hõbetaalrit Hango neeme tollidest.¹¹⁷ Neile summadele lisandub Helsingi rentmeister Jacob Gerckenilt laekunud 6014 hõbetaalrit (kokku seega 17 736 hõbetaalrit).

1661. a. Tallinna toodud 13 278 hõbetaalri suurune summa pärines täielikult Soomest. Sellest on Soome linnade suurtest meretollidest saadud 4625 hõbetaalrit, Turust on toodud 4500 hõbetaalrit, kuna ülejäänud summa pärines Helsingist.¹¹⁸ Helsingi «sõjaabist» on pärit ka 1785 hõbetaalrit, mis toodi Tallinna 1674. a.¹¹⁹

Saadetised Ingerimaalt esinevad Eestimaal sissetulekutes ainult kolmel aastal. 1677. a. on Ingerimaal panditud mõisate raha laekunud 15 000 riigitaalrit ja 3224 64-öörilist-riigitaalrit,¹²⁰ mis kokku moodustavad 28 948 hõbetaalrit. 1682. a. nõuti Ingerimaalt kuninga kroonimismaksuna (Krönningh Bewillningk) 1200 tündrit rukist ja 1200 tündrit otra kokku 5400 hõbetaalri väärtuses.¹²¹ Peeraamatu servale tehtud märkusest selgub, et see pole küll veel laekunud,¹²² kuid võlgade hulgas seda ei arvestata.¹²³

Nagu mõningatel aastatel Eestimaalt Liivimaale, nii on teatud aastatel vastupidiselt sellele toodud vilja ka Liivimaalt Eestimaale. Nii on 1677. a. toodud Tartust 526^{13/20} tündrit teravilja 1085 hõbetaalri väärtuses.¹²⁴ Järgmisel aastal toodi Tartust 199^{1/6} tündrit rukist 448 hõbetaalri väärtuses.¹²⁵ 1694. a. on Liivimaa kindralkubermangust saadetud Eestimaale 2353 tündrit otra 4706 hõbetaalri väärtuses.¹²⁶

Hinnates kriitiliselt andmeid Eestimaale toodud vilja ja rahasummade kohta, tuleb arvesse võtta järgmisi momente.

1) Mõningatel juhtudel pole mujalt toodud summad määratud

¹¹⁷ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 793, l. 8 p.—11 p.

¹¹⁸ Sealsamas, s.-ü. 794, l. 14 p.—17 p.

¹¹⁹ Sealsamas, s.-ü. 805, l. 7.

¹²⁰ Sealsamas, s.-ü. 808, l. 86 p.—87 p.

¹²¹ Sealsamas, s.-ü. 810, lk. 16.

¹²² Sealsamas, lk. 109.

¹²³ ENSV RAKA, f. 1, nim. 2, s.-ü. 815, lk. 213, 215.

¹²⁴ Sealsamas, s.-ü. 808, l. 7.

¹²⁵ Sealsamas, s.-ü. 809, l. 7.

¹²⁶ Sealsamas, s.-ü. 850, l. 31, 62 p., 246 p.

vastavas provintsis tarvitamiseks, vaid need viiakse sealtkaudu mujale. Peamiselt kehtib see küll ainult mõnede viljasaadetiste kohta, mis liikusid Baltimaade kahe naaberprovintsi vahel. Nii näiteks toodi 1681. a. vastavalt Stokholmist tulnud korraldusele Liivimaalt Tallinna 1712 tündrit rukist ja 288 tündrit otra kokku 4500 hõbetaalri väärtuses.¹²⁷ Tallinnast saadeti see vili aga kippar Jurgen Assmuse laevaga Stettini, kuhu see ka juba sama aasta septembris kohale jõudis.¹²⁸ Veel suurem kogus teravilja toodi väljavedamiseks Liivimaalt Eestimaale 1682. a. — nimelt 13 359 tündrit rukist ja 5694 tündrit otra kokku 42 869 hõbetaalri väärtuses.¹²⁹

2) Loomulikult tuleb kõigi mujalt toodud vahendite puhul arvestada seda, et neid ei saadatud siia Baltikumi vallutatud provintside ega kohaliku elanikkonna vajaduste katteks. Tegemist oli lihtsalt Rootsi suurriigi ressurssidest suhteliselt väikese osa ümberpaigutamisega sinna, kus ajutiselt ei laekunud küllalt sissetulekuid sinna saadetud sõjaväe kõigi vajaduste rahuldamiseks.

3) Võrreldes Eestimaalt väljaviidud rahasummade ja viljakogustega, oli siiatoodu väga tagasihoidlik.

3. Eestimaa finantsbilanss Rootsi riigiga

Otsustamaks Eestimaa valdamise kasulikkuse üle Rootsi riigi seisukohalt, tuleks vastandada raha, vilja jms. sisse- ja väljavedu, s. o. koostada Eestimaa finantsbilanss tema suhetes Rootsi riigi teiste osadega. Andmed saadud bilansi kohta on esitatud tabelis 6.¹³⁰

Selgub, et vastandina Liivimaale oli Eestimaa bilanss peaaegu alati negatiivne, s. o. siit viidi tunduvalt rohkem välja, kui toodi sisse. Kui mitte arvestada vaadeldavasse perioodi mittek kuuluvaid 1630. aastaid, oli ainsaks aastaks, millal veidigi suurem summa tuli Eestimaale juurde maksta, 1677. a.

Võrreldes aga teistel aastatel siit saaduga, oli ka see tühine. Kuni 1680. aastateni olid ülejäägid Rootsi riigile siiski suhteliselt väikesed. Siis toimus aga riigi sissetulekute ulatuslik kasv redutseeritud mõisate rendi ja kaubanduselt võetavate tollide näol. Otsustav osa oli seejuures kahtlemata esimesel faktoril. Nagu Liivimaal, nii tähendas reduktsioon ka Eestimaal riigi üldisesse kas-

¹²⁷ Sealsamas, s. ü. 814, lk. 12, 83, 534.

¹²⁸ Sealsamas, lk. 535—537.

¹²⁹ Sealsamas, s. ü. 815, lk. 16.

¹³⁰ Bilansi tähistused tabeli lahtris «c» (+ ja —) on tehtud Eestimaa seisukohalt vaadatuna (kasulik või kahjulik). Kui Eestimaale toodud summad ületavad väljaveo, märgib seda «+», kui aga Eestimaalt väljaveetud summad ületavad sisseveo, märgib seda «—». Bilansi tähistusi antud seoses ei tohi segi ajada bilansi mõistega kaubanduses.

Tabel 6

Eestimaa bilanss Rootsi riigi teiste provintsidega (hõbetaalrites)

Aastad	Sisse toodud	Välja viidud	Bilanss + rohkem sisse - rohkem välja viidud	Bilanss Liivimaad arvestamata
	a	b	c	d
1637	2 902	790	+ 2 112	- 2 363
1639	641	—	+ 641	
1645	1 996	—	+ 1 996	0
1659	—	—	—	
1660	25 736	32 019	- 6 283	
1661	13 278	6 732	+ 6 546	+ 8 833
1662	—	—	—	
1663	—	6 804	- 6 804	
1664	—	6 833	- 6 833	
1665	—	19 941	- 19 941	- 3 216
1666	5 947	23 192	- 17 245	-15 354
1667	—	6 000	- 6 000	
1668	—	12 600	- 12 600	
1670	—	15 558	- 15 558	-14 318
1671	—	35 400	- 35 400	-25 398
1672	—	13 825	- 13 825	
1674	1 785	14 205	- 12 420	- 5 215
1675	—	21 151	- 21 151	-21 070
1676	—	58 214	- 58 214	
1677	30 033	8 978	+ 21 055	+21 365
1678	448	6 750	- 6 302	
1679	—	11 610	- 11 610	
1680	—	9 757	- 9 757	
1681	4 500	10 728	- 6 228	- 6 258
1682	48 089	93 961	- 45 872	-88 561
1683	—	53 076	- 53 076	
1684	—	67 235	- 67 235	
1685	—	79 870	- 79 870	
1686	—	58 954	- 58 954	
1687	—	126 850	-126 850	
1688	—	95 610	- 95 610	
1689	9 480	102 501	- 93 021	
1690	—	107 944	-107 944	
1691	—	97 563	- 97 563	
1692	—	121 113	-121 113	
1693	—	80 333	- 80 333	
1694	4 706	97 406	- 92 700	
1695	—	92 614	- 92 614	
1696	100	110 055	109 955	
1697	—	35 119	- 35 119	
1698	100	76 541	- 76 441	
1699	—	205 512	-205 512	-175 512

sasse minevate summade ulatuslikku suurenemist, kuigi mitte nii suurtes mastaapides kui Liivimaal. See aga andis Rootsi võimudele võimaluse ka siinsete ressursside väljaveo mitmekordistamiseks.

Korrektiivid, mis on tehtud Liivimaad arvestades, et kindlaks määrata bilanssi Rootsi riigikassa seisukohalt (lahter «d»), on enamasti vastupidised sellele, mida nägime Liivimaa puhul. Kui Liivimaad mitte arvestada, oli Eestimaa negatiivne bilanss enamasti väiksem, s. o. vähenesid Rootsi riigikassasse läinud summad.

Seega oli Liivimaa ja Eestimaa finantsvahekordades Rootsi riigi teiste provintsidega mõningaid erinevusi, mis seletuvad sellega, et Liivimaa oli rohkem piiriprovinnts (suhetes Poolaga), kus tuli pidada rohkem sõjaväge, pöörata suuremat tähelepanu kindlustele jne. Pealegi oli tegemist uue vallutatud alaga, mis esialgu vajas juurdemaksu. Eestimaa osas toimus selle provintsi puhtakujuline ekspluateerimine Rootsi emamaa huvides.

Kõigist riiklikest kuludest Eestimaal moodustasid väljaviidud summad kuni 1680. aastateni tavaliselt $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$, nii mõnelgi aastal aga veel suurema osa. Väga suur oli väljaveo osakaal 1682. a. (70,5%). Järgnevalt kõikus see näitaja 50% ümber, olles sellest pigem suurem kui väiksem. Erandlikult väiksem oli väljaveo osatähtsuse näitaja 1697. a. (31,6%), kuid suure näljaaja eriolukorda arvestades oli ka $\frac{1}{3}$ väga suur arv. 1699. a. moodustas väljavedu Rootsi ja ta teistesse valdustesse juba üle 77% Eestimaa kõigist väljaminekutest.

Loomulikult tuleb arvestada, et bilanss Rootsi riigi teiste provintsidega riigimajanduse sfääris ei ole samastatav kogu majandusliku suhtlemisega, nagu ka suureulatuslik vilja ja raha väljavedu Rootsi riigi poolt ei ammenda Baltimaade kogu ekspluateerimist Rootsi võimu perioodil. Iseenesestki mõista tuleb riikliku ekspluateerimise kõrval arvestada ka ekspluateerimist feodaalide poolt. Talurahva seisukohalt vaadatuna poleks põhjust vahet teha, kas ta ekspluateerijaks oli baltisaksa või rootsi feodaal. Baltimaade ja Rootsi riigi teiste alade vahelise bilansi seisukohalt oli erinevus siiski selles, et baltisaksa mõisnikud tarbisid oma mõisate saadused kas oma mõisas või kohalikes linnades, rootsi suurfeodaalid, kes elasid alaliselt Rootsis, lasid oma mõisate saadusi sinna järele saata. Kahjuks puuduvad meil allikad, mis võimaldaksid teha ulatuslikke statistilisi kokkuvõtteid nende mõisate puhastulu ning raha ja põllumajandussaaduste väljaveo kohta.

Ka senises kirjanduses on selles küsimuses tulnud piirduda vaid näidetega. Oxenstiernate Liivimaa mõisate majandust XVII saj. I pooltel on uurinud E. Dunsdorf.¹³¹ Oma monograafias «Eesti

¹³¹ E. Dunsdorfs. Uksenšernas Vidzemes muižu saimnicības grāmatas 1624—1654. Rīga, 1935.

mõisamajandus XVII sajandil» on A. Soom pidanud mõisate tulukust uurides piirduma Karksi-Ruhja, Kastre, Purtse ja Viimsi mõisatega ühe majandusaasta ulatuses.¹³² Eriuurimuses kaubanduse kohta rootslastest omanikele kuuluvate Baltimaade mõisate ja Rootsi vahel on A. Soom läbi töötanud Rootsis leiduvad arhiivimaterjalid, kuid jõudnud järeldusele, et käsitlust ei saa lõpetada statistilise ülevaatega.¹³³ Autor piirdub seetõttu näidetega Rootsi saadetud produktide kohta üksikutest aastatest mõne mõisa ulatuses (peamiselt Purtse mõis, De la Gardie mõisad Hiiumaal ja Tarvastu mõis). Tööst selgub, et rukis ja oder müüdi tavaliselt Baltimaade linnades, kuna seevastu kaer, liha, või, kalad, lõuend, lõimelõngad jms veeti välja Rootsi.¹³⁴ Olenevalt turukonjunktuurist saadeti mõningatel aastatel Rootsi aga ka rukist ja otra. Kõigi Rootsi veetud saaduste loetelu annaks aga väga pika nimekirja. Teiselt poolt on küll ka mõningaid kaupu, eriti raua ja rauast tööriistu (kirved, saed, kühvlid jms.) saadetud Rootsist siinsetesse mõisatesse,¹³⁵ sest Rootsis olid need odavamad kui Baltimail. Igal juhul oli aga mõisate bilanss Rootsis elava feodaali kasuks.

Iseenesestki mõista tuleb kogu majanduselu uurimisel peale riigi- ja eramajanduse bilansside arvestada ka kaubanduse või, täpsemalt öeldes, laevatatud kaupade bilanssi. Viimane haarab naturaalse osa riigi- ja eramajanduse sisse- ja väljaveost ning lisaks sellele kaupmeeste poolt ülesostetud kaupu, kuid arvestamata jäävad saadetised sularahas. Kõike seda arvestades tundub olevat lootusetu koostada Rootsi ja ta ülemereprovintside bilanssi majanduselu kõiki sfääre arvestades. See pole aga olnudki käesoleva töö ülesandeks.

Kokku võttes võib öelda, et oma finantssuhetes Rootsi riigi teiste osadega ei olnud Eestimaa Rootsi suurriigi võrdseks provintsi, vaid valduseks, mis oli koloniaalse ekspluateerimise objektiks Rootsi emamaa huvides. Nagu selgus käesolevas töös toodud arvulistest andmetest, veeti XVII saj. teisel poolel pidevalt raha ja vilja Rootsi ja ta teistesse valdustesse. Analoogiliselt Liivimaaga muutus Eestimaa valdamine Rootsi riigile eriti kasulikuks 1680.—1690. aastail. Sissetulekute kasv mitmesugustest tuluallikatest, eriti aga redutseeritud mõisatest, andis Rootsi riigile võimaluse mitte ainult oma kõigi siinsete kulutuste katmiseks kohalikest ressurssidest, vaid võimaldas ka järsult suurendada raha ja vilja väljavedu. See väljavedu ei lakanud isegi suure nälja ajal 1695.—1697. a. Rootsi kindluste varustamine Eestimaaal toodetud leivaviljaga põhjustas kümnete tuhandete inimeste näljasurma.

¹³² A. Soom. Der Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert. Lund, 1954, S. 346—373.

¹³³ A. Soom. Varutransporterna mellan Sverige och de svenskägda baltiska gårdarna under 1600-talet. Särtryck «Svio-Estonica», vol. XVIII, s. 86.

¹³⁴ Sealsamas, lk. 54.

¹³⁵ Sealsamas, lk. 63—64.

ФИНАНСОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ШВЕЦИЕЙ И ЭСТЛЯНДИЕЙ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVII ВЕКА

Х. Пийримяэ

Резюме

Предлагаемая статья является продолжением нашего исследования финансовых отношений между Лифляндией и Швецией в период шведского господства в XVII в. (опубликовано во II томе данного серийного издания). Цель настоящей статьи — определить доходность Эстляндской провинции для Швеции в 1659—1699 гг. Автор провел статистические подсчеты количества денежных средств и количества зерна, вывезенного из Эстляндии в Швецию, а также общего объема средств, поступавших в Эстляндию. В качестве источников использованы бухгалтерские книги по Эстляндии, хранящиеся в Центральном государственном историческом архиве ЭССР в Тарту.

Данные о вывозе средств из Эстляндии в Швецию и в другие ее владения представлены в таблице 1 (в серебряных талерах). На первом месте в этой таблице находятся средства, вывозившиеся для нужд королевского двора и различных центральных административных учреждений, на втором месте — расходы на адмиралтейство и военные учреждения. Вывоз для нужд двора и центральных государственных учреждений стал постоянным с 1682 года. Особенно большую сумму (54 779 серебряных талеров) вывезли в этих целях в 1696 году, в год всеобщего голода. Для нужд адмиралтейства в Эстляндии первоначально покупали пеньку, сливочное масло и рожь для выпечки хлеба судового провианта, а начиная с конца 1686-х гг. регулярно посылали и немалые денежные средства.

Большая часть всех средств, составлявших эстляндский вывоз, шла на снабжение шведских крепостей и их гарнизонов (табл. 1 «с»). Этот вывоз стал регулярным с 1686 года. Обычно для снабжения гарнизонов в Швецию из Эстляндии ежегодно вывозили зерна примерно на 50 000 серебряных талеров, а в 1690 г. — даже почти на 80 000 серебряных талеров. Основную роль среди подобных крепостей и государственных складов зерна играл Стокгольм (табл. 3); в качестве пунктов назначения неоднократно упомянуты также города Кальмар, Мальмё, Халмстад, Гётеборг и др.

В иные годы зерно, вывозимое из Эстляндии, направляли в Финляндию. В 1697 году, когда голод в Эстляндии стал особенно страшным, из Эстляндии вывезли в Хельсинки и Выборг всего 3688 бочек зерна, однако после стихийного бедствия количество вывозимого зерна увеличилось, и в 1698 году оно составило уже

12 000 бочек. Зерно, вывозимое в Ингерманландию, шло обычно в основном на снабжение гарнизона города Нарвы, который находился в территориальных владениях Ингерманландии. Чрезвычайно большие суммы были отправлены в Ингерманландию в 1682—1686 и 1699 гг. в связи с интенсивным проведением крупных фортификационных работ.

Вывоз средств в соседнюю провинцию — Лифляндию отмечен в основном лишь в 1660—1670-е годы. Вывоз в шведские владения в Германию (в Померанию и Висмар) проводился регулярно в 1684—1695 гг. и стал особенно значительным в конце 1680-х годов. Расходы на дипломатию шведского государства делались в Эстляндии менее регулярно, нежели в Лифляндии. Наибольшее их количество в Эстляндии зафиксировано в 1683 году в связи с приемом русского посольства и в 1699 году в связи с поездкой чрезвычайного шведского посла в Москву.

Итоговые подсчеты общей суммы вывезенных из Эстляндии средств (табл. 1 «i») свидетельствуют о том, что вывоз государственных ресурсов из Эстляндии стал постоянным в 1660-х годах, но до 1680-х годов его объем в значительной степени колебался. Существенный рост наблюдался начиная с 1682 года. В 1687—1696 гг. сумма, вывозимая в год, колебалась вокруг 100 000 серебряных талеров. Хотя в 1697 году вывезли лишь одну треть обычной суммы (более 35 000 серебряных талеров), следует учесть, что это произошло в условиях страшного голода. В 1699 году вывоз в Швецию и ее владения насчитывал уже более 205 000 серебряных талеров и составлял более 77% всех государственных расходов в Эстляндии.

Данные о составе эстляндского вывоза (табл. 4) показывают, что в 1660—1670-е годы из Эстляндии вывозили в основном зерно. Вывоз денег резко увеличился в начале 1680-х годов. С этого времени денежная сумма, ежегодно вывозимая из Эстляндии, колебалась обычно в пределах 25 000—45 000 серебряных талеров. За 1699 год из Эстляндии выжали уже более 132 000 серебряных талеров. До 1685 года вывозили обычно несколько тысяч бочек зерна в год, в виде исключения чрезвычайно много — в 1682 году (более 36 000 бочек) и в 1676 году (почти 18 000 бочек), а начиная с 1686 года обычно вывозили более 20 000 бочек в год. В условиях страшной смертности во время Великого голода (1695—1697 гг.) можно считать чрезмерно большим вывоз в 1696 и 1697 годах (соответственно почти 24 000 и 5768 бочек).

Кроме зерна (в основном ржи и ячменя, иногда и овса, пшеницы и солода), в иные годы, особенно в конце 1680-х годов, в Швецию вывозили и некоторые другие сельскохозяйственные продукты (мясо, рыбу, сыр, хмель, лен, полотно и т. д.).

Наряду с данными таможенных книг о вывозе из Эстляндии, встречаются также записи о ввозе государственных средств в

Эстляндию (табл. 5), однако этот ввоз был незначительным по объему и встречался не каждый год. Лишь в 1682 году ввоз был чрезвычайно большим (более 48 000 серебряных талеров).

Финансовый баланс, полученный путем сопоставления ввозившихся и вывозившихся средств (табл. 6), показывает, что из Эстляндии почти всегда значительно больше вывозили, чем ввозили. Однако до 1680-х годов средства, предназначенные для шведской государственной казны, были относительно небольшими. Существенный рост государственных доходов в результате редукации имений и прироста поступлений от таможенных сборов дало шведскому государству возможность резко увеличить эксплуатацию прибалтийских ресурсов.

В заключение можно сказать, что Эстляндия в своих финансовых отношениях со Швецией не находилась в равном положении с другими провинциями великодержавного государства, а являлась объектом колониальной эксплуатации со стороны Швеции.

FINANCIAL RELATIONS BETWEEN SWEDEN AND ITS PROVINCE OF ESTONIA IN THE SECOND HALF OF THE 17TH CENTURY

H. Piirimäe

Summary

This study, a continuation to another paper on financial relations between Livonia under Swedish rule and the Swedish State in the 17th century (published in the 2nd volume of the present series), is to show what profits Sweden could derive from its province of Estonia during the period of 1659—1699. The study is based on statistical material on the total amount of grain and money exported from and imported to Estonia during this period as it is registered in the account-books of the Swedish State at present in the collections of the Central State Archives of the ESSR (Tartu).

Table 1 presents the exports in silver thaler from Estonia to Sweden and its possessions. The exports were distributed as follows: Columns 1 and 2 show the sums allotted to the Swedish Court and the Central State Apparatus, and to the Swedish Admiralty and the Military *Collegium* (the chief military administrative department) respectively. From 1682 the central offices in Sweden began to receive their regular share of exports from Estonia. The largest sum of money (54,779 silver thalers) arrived in 1696, in the year of the Great Famine in Estonia. From 1680 on the Swedish Admiralty came to receive regularly paid sums of money from

Estonia while before that Estonia had mostly served as a supplier of various commodities such as hemp, butter and rye to bake bread for sailors.

The bulk of exports from Estonia was spent on the maintenance of Swedish forts and garrisons (Table 1, Column "c"). The first shipment for Swedish forts came in 1676, and in 1686 and later the forts were regularly provided with grain and money from Estonia. The annual amount of grain exported for that purpose estimated at the value of 50,000 silver thalers rose to 80,000 silver thalers by 1690. Among the consignees of corn Stockholm got the lion's share (Table 3), but Kalmar, Malmö, Halmstad, Göteborg and some other places should also be mentioned.

For several years Estonia exported grain and money to Finland, a Swedish territory at that time. In 1697 when Estonian was ravaged by a devastating famine the amount of corn exports to Helsinki and Viborg was 3,688 tuns, and it had risen to 12,000 tuns by 1698 when the consequences of the famine could still be felt all over the country. Corn and money exports from Estonia to Ingria were mostly used to maintain the garrison of the Narva Fort. Large-scale fortification work carried out in Ingria account for the extremely large exports in the years of 1682—1686 and in 1699.

Money and commodities were exported to Livonia mostly in the period of 1660—1670 (Table 1, Column "f"). Exports to the Swedish possessions in Germany (Pommer and Wismar) were carried out regularly in the period of 1684—1695 reaching its peak in 1680.

Estonia did not contribute so much as Livonia to fostering Swedish diplomatic relations. In this connection one should mention larger sums Estonia paid on the occasion of the reception given to the Russian deputation in 1683, and to cover the expenses of the extraordinary Swedish legation's visit to Moscow in 1699.

The figures of the total export turnover (Table 1, Column "i") show that in the 60s of the 17th century there was systematic export of state resources from Estonia to Sweden although the volume of exports has fluctuated considerably throughout the period of 1660—1680. In 1682 a rapid increase in exports could be noted. In 1687—1696 the annual exports averaged 100,000 silver thaler. In 1697 the export fell to $\frac{1}{3}$ of that of prosperous years, but keeping in mind the devastating famine which was ravaging the country at the time, the exports must be considered extremely large. In 1699 the export to Sweden and its possessions exceeded already 205,000 silver thaler and constituted more than 77 per cent of the State expenses export turnover of Estonia.

Table 4 presents the structure of exports from Estonia. The most important article of export in 1660—1670 was corn. In the first half of the 1680s money export increased markedly. Since

that period the annual sum exported fluctuated between 25,000—45,000 silver thaler. In 1699 a sum of 132,000 silver thalers was extorted from Estonia. Till 1685 the annual amount of corn exported was some thousands of tuns but in 1682 and in 1686 the corn export was exceptionally large (about 18,000 tuns and over 20,000 tuns respectively). Beginning with 1686 more than 20,000 tuns of grain was exported from Estonia every year. The amount of grain exported in 1696 (about 24,000 tuns) and in 1697 (5,768 tuns) must be considered excessively large in view of the fact that those were the years when mass starvation and hunger death took a heavy toll of the local population.

In some years, especially in the second half of the 1680s the list of commodities exported included besides corn (mostly rye and barley but also some oats, wheat and malt) some other agricultural produce such as meat, fish, cheese, cloth, hop, etc.

The state account-books contain also some entries concerning the imports of money and commodities to Estonia (Table 5). The imports were comparatively small and of irregular kind. The record in imports belongs to 1682 when the imports exceeded the value of 48,000 silver thaler.

The financial balance of Estonian exports and imports in the 17th century testifies to considerably large exports from Estonia to Sweden throughout the period. However, until 1680 the surplus for export to Sweden was considerably small. Ever increasing state revenue from the rent of reduced customs and duties allowed the Swedish Government to raise the amount of exports of money and corn from Estonia in the last two decades of the 17th century.

In conclusion it may be said that in the financial relations with the other provinces of Sweden Estonia was rather a possession mercilessly exploited by the parent country than an equal province of the Swedish State.